

O'ZBEK MAQOM SAN'ATINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Qobulov Musulmonbek Xayrullo o'g'li

O'zbek milliy maqom san'ati markazining

Sirdaryo viloyati hududiy bo'limi

ansambli badiiy rahbari., qobulovmusulmonbek22@gmail.com

tell: + 998 99 464 05 22

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14997732>

ARTICLE INFO

Received: 27th February 2025

Accepted: 28th February 2025

Published: 10th March 2025

KEYWORDS

Ijrochilik, cholg'u, ashula, maqom, san'at, tarix, musiqa, janr, madaniyat, rivojlanish.

ABSTRACT

Maqomlar ko'pchilik Sharq xalqlari musiqa merosida mavjud. Ular shu xalqlar milliy musiqasining asosini tashkil etadi. Maqom san'ati Markaziy Osiyoning musiqa merosida alohida o'rin tutadi. Ushbu maqolada o'zbek maqom san'atining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari haqida so'z yuritiladi.

O'zbek maqom san'ati – bu Markaziy Osiyoning musiqa merosida alohida o'rin tutgan, asosan vokal va cholg'u ijrochilik san'ati bilan bog'liq bo'lgan an'anaviy musiqa janridir. U asrlar davomida shakllanib, o'zbek xalqining madaniy merosining ajralmas qismiga aylanib kelgan. Maqom san'ati butun Sharq musiqa madaniyatining qimmatli tarkibiy qismi sifatida, nafaqat O'zbekistonda, balki Markaziy Osiyoning boshqa mamlakatlarida ham o'rganilgan va e'zozlanadi. Maqomlar o'zining shakllanishi va rivojlanishida bir qator bosqichlarni o'tkazgan bo'lib, har bir bosqich o'ziga xos musiqiy va madaniy o'zgarishlar bilan bog'liq.

Maqomlar ko'pchilik Sharq xalqlari musiqa merosida mavjud. Ular shu xalqlar milliy musiqasining asosini tashkil etadi. Maqomlar nazariy va amaliy asoslarga ega bo'lib, mazkur xalqlar musiqa san'atining ustozona uslubdagi namunasi. Maqomlar, xususan, o'zbek va tojik xalqlarining ma'naviy mulki bo'lmish Shashmaqom ko'p asrlar davomida bu sohada olib borilgan ijodiy izlanishlarning samarasidir. Ustoz sozanda va xonandalar keyingi avlodlarga ko'z qorachigidek asrab-avaylab bizgacha yetkazib kelgan maqom namunalari hozirgi kunda nafasat dunyosidagi eng zo'r, beqiyos qiymatga ega bo'lgan musiqa san'atimiz boyliklari sifatida chinakam xalq mulkiga aylandi¹.

O'zbek maqom san'ati qadim zamonlardan boshlanadi. Shu davrda maqomlarning birinchi shakllari paydo bo'lgani taxmin qilinadi. Xususan, Sog'diylar va Buxoro amirligi davrlarida maqom san'ati dastlabki shakllanish jarayonini boshladi. Shu asrda musiqaning dastlabki shakllari an'anaviy diniy marosimlar va ijtimoiy tadbirlarda ijro etildi. Maqom san'ati asosan og'zaki an'analar orqali avloddan-avlodga o'rgatildi. Dastlabki maqomlar qat'iy notalarga asoslanmagan bo'lib, ularning ijrosi xalqqa xos musiqiy an'analar va tabiatdan ilhomlanib, improvizatsiya tarzida amalga oshirilgan.

Maqom san'ati X asrda ilm-fan va madaniyat markazlarida rivojlanib, o'zining shakllanib boruvchi tuzilmasini mustahkamladi. O'rta asrlarda, ayniqsa, Samarqand va Buxoroda ilmiy va madaniy rivojlanish, shu jumladan musiqiy san'atda katta yutuqlarga erishildi. Maqomlar musiqiy notalar, tavsiflar va strukturaviy o'zgarishlar asosida tizimlashtirildi. Bu davrda

¹ Rajabov I. Maqom asoslari, T., 2019

maqom san'ati an'anaviy shakllarga ega bo'ldi va u faqat diniy marosimlarda emas, balki saroylarda, she'riyatda va zamonaviy san'atda ham keng tarqaldi.

Xususan, IX-XII asrlar maqom san'ati tizimi rivojlanib, u ko'plab shakllarga ega bo'ldi. Ushbu davrda maqomlarning xususiyatlari aniqlanib, ularning ijrosi musiqiy ta'lim orqali uzluksiz avlodlarga o'rgatildi.

Arabcha maqom (o'rin, joy, tovush, parda, daraja va

hokazo, ko'plik shakli maqomot) atamasi o'tmishda turli

ma'noda ishlatilib kelingan. «Musiqqa istilohida esa maqom – musiqqa

cholg'ularida kuy va ashulalarni tashkil etadigan tovushlarning joylashadigan o'rni, ya'ni pardalardir... Maqom – ma'lum lad2 asosiga

mos keladigan va muayyan pardadan boshlanadigan kuy va ashulalar majmuasidir. Hozirgi kunga qadar maqom kuy va ashula yo'llari

turkumi ma'nosini ifodalab keldi»²

Maqom san'ati X asrda ilm-fan va madaniyat markazlarida rivojlanib, o'zining shakllanib boruvchi tuzilmasini mustahkamladi. O'rta asrlarda, ayniqsa, Samarqand va Buxoroda ilmiy va madaniy rivojlanish, shu jumladan musiqiy san'atda katta yutuqlarga erishildi. Maqomlar musiqiy notalar, tavsiflar va strukturaviy o'zgarishlar asosida tizimlashtirildi. Bu davrda maqom san'ati an'anaviy shakllarga ega bo'ldi va u faqat diniy marosimlarda emas, balki saroylarda, she'riyatda va zamonaviy san'atda ham keng tarqaldi. Xususan, IX-XII asrlar maqom san'ati tizimi rivojlanib, u ko'plab shakllarga ega bo'ldi. Ushbu davrda maqomlarning xususiyatlari aniqlanib, ularning ijrosi musiqiy ta'lim orqali uzluksiz avlodlarga o'rgatildi.

O'zbek maqom san'ati o'z ildizlarini qadimgi davrlardan, ya'ni xalq qo'shiqlari, epik dostonlar va diniy musiqalar bilan bog'liq tarzda rivojlantirgan. Islom sivilizatsiyasining tarqalishi bilan musiqqa madaniyati yanada boyigan va ijtimoiy hayotda mustahkam o'rin egallagan. IX-XII asrlarda Markaziy Osiyoning ilm-fan va madaniyat markazi bo'lishi natijasida maqom san'ati ham taraqqiy etgan. Bu davrda Xorazm, Buxoro, Samarqand kabi shaharlarda musiqqa ilmi rivojlanib, bastakorlar va sozandalar tomonidan ilk maqom tizimlari shakllana boshlagan.

Erta davr (IX-XII asrlar) Ushbu bosqichda maqom san'ati xalq musiqqa an'analari va diniy ohanglar ta'sirida rivojlangan. Bu davrda Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino kabi olimlar musiqiy nazariyalar yaratib, maqom tizimining ilmiy asoslarini ishlab chiqqanlar.

O'rta asrlar (XIII-XVI asrlar) Bu davrda maqom san'ati murakkab musiqiy tuzilishga ega bo'lgan. Ayniqsa, Amir Temur va Temuriylar davrida musiqqa san'atiga alohida e'tibor qaratilgan. Alisher Navoiy maqom san'ati haqida o'z asarlarida fikr bildirgan bo'lsa, Hofiz Tanburi, Ustod Shodiy kabi san'atkorlar maqomlarni mukammallashtirgan. Shu davrda maqom ijrochiligi saroylarda keng tarqalib, maqom ansambllari tashkil etilgan.

Yangi davr (XVII-XIX asrlar) Ushbu davrda maqom tizimlari shakllanib, o'zining an'anaviy ko'rinishini oldi. "Shashmaqom" tizimi aynan shu davrda yozib olingan va mustahkamlangan. Buxoro amirligi va Xiva xonligida maqom san'ati rivojlanib, hofiz va sozandalar tomonidan yangi yo'nalishlar kiritilgan. Xususan, Xorazm maqomlari va Farg'ona-Toshkent maqom yo'nalishlari shakllanib, o'ziga xos uslublar vujudga keldi.

XX asr va hozirgi davr Sovet davrida maqom san'ati professional darajada rivojlantirildi. Usta Shodmon, Yunus Rajabiy kabi san'atkorlar maqomlarni saqlab qolish va rivojlantirishga katta hissa qo'shdi. Mustaqillik yillarida esa maqom san'atiga e'tibor yana-da kuchayib, u milliy meros sifatida e'zozlanmoqda. "Shashmaqom", "Xorazm maqomlari" va "Farg'ona-Toshkent maqom yo'nalishi" UNESCO tomonidan jahon madaniy merosi ro'yxatiga kiritildi.

Hozirgi kunda maqom san'ati maxsus akademiyalar va san'at institutlarida o'rganilmoqda. Yurtimizda maqom festivallari, konsertlar va ilmiy anjumanlar tashkil etilib, ushbu san'at turini yanada rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Yangi ijrochilar va bastakorlar

² Rajabov I. Maqomlar. – Toshkent, 2006, 63–64-betlar.

tomonidan maqomlar zamonaviy musiqa elementlari bilan uyg'unlashtirilgan holda ijro etilmoqda.

Hozirgi zamon o'zbek maqom cholg'u ijrochiligida tanbur, dutor, rubob, chang, qonun, g'ijjak, nay va doira kabi yigirmaga yaqin cholg'ular qo'llanilmoqda. Shu jihatdan maqom cholg'u ijrochiligimiz ko'p asrlik tajribaning hosilasi bo'lib, o'ziga xos xususiyatlarga ega.³

Xulosa

O'zbek maqom san'ati asrlar davomida shakllanib, turli bosqichlarni bosib o'tgan. Uning rivojlanishida buyuk san'atkorlar, bastakorlar va musiqashunoslar muhim rol o'ynagan. Bugungi kunda maqom san'ati nafaqat o'zbek xalqi, balki butun insoniyatning bebaho madaniy merosi sifatida e'tirof etilmoqda. Maqom san'atining davomiyligini ta'minlash, uni kelajak avlodlarga yetkazish va xalqaro miqyosda targ'ib qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dilshod, K. (2023, April). O 'ZBEK KINOFILMLARIDA MILLIY MUSIQALARDAN FOYDALANISH HOLATI: MUAMMO VA YECHIMLAR. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 4-6).
  2. Karimov, D. (2023, April). Muvaffaqiyat Yo 'Lim: Unda Topganlarim Va Yo 'Qotganlarim. In International Conference on Multidimensional Research and Innovative Technological Analyses (pp. 6-8).
  3. Наримова, Г. А., Сиддикова, Н., & Саматова, Г. (2015). Различные подходы в преподавании иностранного языка студентам в неязыковых вузах. Научный альманах, (11-2), 292-296.
  4. Bahadirov, N. ., Karimov, D. ., & Shukurjonova, X. . (2024). KOMPOZITOR REFAT IBADLAYEV . *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(6), 72-79. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajmrms/article/view/30166>
  5. Наил , Б., Каримов, Д. ., & Шукуржонова, Х. . (2024). АРТУРО ТОСКАНИНИ . *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(6), 65-71. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajmrms/article/view/30160>
  6. Bebetova , M. ., & Karimov , D. . (2024). DUTORCHI SOZANDALAR IJODIGA BIR NAZAR. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(17), 28-30. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajmrms/article/view/40804>
- Djurayev, M., & Husenov, J. (2022). STUDIES IN GEOGRAPHY, CONFLICTS AND SOLUTIONS IN APPLIED GEOGRAPHY. *Journal of Geography and Natural Resources*, 2(01), 24-28.

³ Qodirov N. Maqom cholg'u ijrochiligi, T.,2020